

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking

Kansen en drempels van een (on)zichtbare groep

kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking

Kansen en drempels van een (on)zichtbare groep

“Ik wil graag meedoen in de samenleving en ik wil bijvoorbeeld ook op fitness. Maar mijn ouders willen het niet, omdat ik het niet aan zou kunnen vanwege mijn hand. En ik wil ze ook weer niet boos maken door het toch achter hun rug om te doen.”

“Je hebt vroeger en je hebt nu. Nu is de relatie met mijn ouders heel goed. Vroeger wisten ze niet wat mijn ziekte precies inhield en daar hadden ze veel moeite mee. Ze konden niet goed met me omgaan. Nu gaat dat veel beter, gelukkig.”

“Je moet natuurlijk niet alleen kritisch naar de mensen in je omgeving kijken, maar ook kritisch naar je eigen houding en je eigen gedrag. Wanneer ik positief met mijn beperking omga, merk ik dat de mensen om me heen ook beter met de situatie kunnen omgaan.”

Auteurs: Jan Willem van de Maat, Anne van der Vinne, Jamila Achahchah, Els Hofman en Laura Damiaans.

Datum: Utrecht 4 juni 2013.

© MOVISIE

MOVISIE Kennis en aanpak van sociale vraagstukken

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale veiligheid. Onze activiteiten zijn georganiseerd in vijf actuele programma's: effectiviteit en vakmanschap, participatie en actief burgerschap, sociale zorg, huiselijk en seksueel geweld en gebiedsgericht werken.

We investeren in de kracht en de onderlinge verbinding van burgers. We doen dit door maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven te ondersteunen, te adviseren én met hen samen te werken. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

COLOFON

Auteurs: Jan Willem van de Maat, Anne van der Vinne, Jamila Achahchah, Els Hofman en Laura Damiaans.

Datum: mei 2013

© MOVISIE. Bestellen via: www.movisie.nl

Dit rapport, dat in samenwerking met SMN tot stand is gekomen, is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind (NSGK), het Revalidatiefonds en het Johanna KinderFonds. Wij willen de leden van de peergroup en de respondenten van harte bedanken voor hun medewerking en openheid. Daarnaast willen we ook de gemeente Utrecht, Stichting Al Inaya en CG-Raad bedanken voor het meelezen en geven van feedback op dit rapport.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksopzet	2
3	Literatuur.....	5
4	Resultaten: analyse van de interviews	8
5	Conclusies	16
6	Bijlagen	25

1 Inleiding

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een handicap hebben met een aantal belemmeringen te maken bij het volwaardig participeren in de Nederlandse samenleving. De maatschappelijke participatie van jongeren met een beperking, in zijn algemeenheid, blijft achter op gebieden als onderwijs, arbeid en cultuurparticipatie. Bovendien krijgen jongeren met een beperking de komende tijd te maken met wijzigingen in overheidsmaatregelen (o.a. arbeidsintegratieregelingen en de invoering van de participatiewet) welke hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt lijken te verslechteren. Naast algemene belemmeringen voor jongeren met een handicap hebben Marokkaans-Nederlandse jongeren nog eens met extra hindernissen te maken. Binnen de Marokkaanse gemeenschap heerst bijvoorbeeld een taboesfeer op het hebben van een handicap, wat de ontwikkeling van de jongeren vaak in de weg staat. Bovendien blijkt het voor jongeren met een buitenlandse afkomst moeilijker te zijn om een baan te vinden (SCP, 2012; Nievers en Andriessen, 2010).

Kenniscentrum MOVISIE en Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders SMN kregen signalen uit het veld (van gemeenten, Marokkaanse zelforganisaties en cliëntenorganisaties) dat zij Marokkaanse jongeren met een beperking niet of nauwelijks in beeld hebben. Vanwege de vele hindernissen waar Marokkaanse jongeren met een beperking mee te maken hebben, maken MOVISIE en SMN zich dan ook zorgen over hun situatie. Om de situatie in beeld te krijgen, en deze in de toekomst structureel te kunnen verbeteren, hebben zij daarom een voorstel gedaan voor een participatief onderzoek. Dit onderzoek richt zich op de specifieke hindernissen waar Marokkaanse jongeren met een beperking tegen oplopen bij het volwaardig participeren in de samenleving. De Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind (NSGK), het Revalidatiefonds en het Johanna KinderFonds hebben MOVISIE en SMN financieel in staat gesteld om het onderzoek uit te voeren. Het doel van het onderzoeksproject is om inzicht te krijgen in de situatie van de jongeren en, op basis van de inzichten die het onderzoek oplevert, aanbevelingen te formuleren voor het verbeteren van de participatiemogelijkheden van Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking. Bijvoorbeeld door het doen van suggesties voor interventies die belemmerende factoren kunnen verminderen of kunnen opheffen. In het bijzonder is daarbij aandacht voor belemmerende factoren bij arbeidsparticipatie.

2 Onderzoeksopzet

Onderzoeksvraag

De centrale vraag van dit onderzoek is: 'Wat ervaren jongeren met een fysieke beperking van Marokkaans-Nederlandse afkomst zelf als belemmerende en bevorderende factoren voor hun maatschappelijke participatie in het algemeen en arbeidsparticipatie in het bijzonder.'

Participatief onderzoek

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden is gekozen voor een participatief onderzoek op basis van semigestructureerde interviews. Participatief onderzoek betekent dat leden uit de doelgroep zelf een centrale rol hebben in het onderzoek. In dit geval hebben Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking (de 'peergroup') meegeholpen met het ontwikkelen van de vragenlijsten en hebben zij zelf de interviews afgenomen.

Er is voor een participatief onderzoek gekozen omdat zo ook het zelfvertrouwen en de participatie van de interviewers bevorderd wordt. Door hun inzet tijdens het project kunnen zij groeien als persoon, vaardigheden verwerven en nuttige contacten opdoen. Een ander voordeel van participatief onderzoek is dat het project zo aansluit bij de belevingswereld van jongeren zelf, doordat de interviewers hun eigen ervaringsdeskundigheid inzetten. Hierdoor ontstaat een open sfeer tijdens het interview, wat het inzicht in de situatie van de jongeren verbetert. Bovendien kan bij het formuleren van de aanbevelingen goed worden aangesloten bij de belevingswereld van de jongeren, wat ten goede komt aan de praktisch toepasbaarheid van de aanbevelingen.

Naast de voordelen die participatief onderzoek voor dit onderzoeksthema heeft, kent deze methode overigens ook zijn beperkingen. Het voornaamste nadeel is dat de interviews niet worden afgenomen door professionele onderzoekers. Van de jongeren uit de peergroup kan bijvoorbeeld niet dezelfde kwaliteit verwacht worden tijdens het doorvragen gedurende het interview. Zo is bijvoorbeeld soms niet doorgevraagd als een respondent aangaf geen werk te kunnen vinden. De vraag waarom dat zo is, is dan bijvoorbeeld niet gesteld. Dat levert beperkingen op bij het analyseren van de onderzoeksgegevens.

Peergroup, trainingen en topics

De peergroup bestaat in totaal uit zeven jongeren. Zij hebben in totaal 30 andere jongeren geïnterviewd (zie bijlage 1 voor het overzicht). Om de jongeren in de peergroup voor te bereiden op het afnemen van de interviews, en gezamenlijk de vragenlijsten te ontwikkelen, zijn er drie trainingen geweest:

1. Kennismaking en eerste start kennisoverdracht en gezamenlijk de topiclijst ontwikkelen.
2. Gezamenlijk doornemen en aanpassen van de topiclijst en groeps gesprek over participatie van mensen met een beperking.
3. Doceren van de interviewvaardigheden.

Onder begeleiding van MOVISIE en SMN hebben de jongeren zelf de respondenten benaderd en de interviews afgenomen, uitgewerkt en aangeleverd. In de interviews stonden vier thema's centraal (zie bijlage 2 voor de volledige topiclijst):

- de relatie met de ouders en Marokkaanse gemeenschap;
- participatie door middel van de vriendenkring;
- participatie in de samenleving;
- arbeidsparticipatie.

Observaties trainers

De trainers van MOVISIE hebben onder meer tijdens de training van de leden van de peergroup hen gesproken over hun beperkingen en over hoe zijzelf en hun omgeving met de beperking omgaan. De informatie uit deze gesprekken en observaties is ook in het onderzoek meegenomen.

Respondenten

De respondenten zijn in (de omgeving van) vier gemeenten geworven, namelijk Rotterdam, Utrecht, Amsterdam en Den Haag. Daarnaast zijn enkele respondenten in de provincie Limburg geworden. In de bijlage is een geanonimiseerde lijst opgenomen met de belangrijkste achtergrondkenmerken van de jongeren.

Moeizaam bereik respondenten

Het vinden van de respondenten voor het onderzoek verliep erg moeizaam. De doelgroep bleek ook voor de onderzoekers aanvankelijk 'onzichtbaar' te zijn. Het zoeken verliep onder meer moeizaam, omdat jongeren zelf niet of nauwelijks omgaan met andere jongeren die in een vergelijkbare situatie zitten. De zoektocht naar respondenten gaf duidelijk weer dat Marokkaanse jongeren met een handicap beperkt in beeld zijn bij hulpverlenende instanties. MOVISIE en SMN hebben via allerlei organisaties geprobeerd jongeren te werven, zoals scholen (ROC, HBO en MBO), ziekenhuizen (Den Haag en Ede), huisartsenpraktijken (Den Haag, Utrecht, Veenendaal, Rotterdam), revalidatiecentra (Arnhem, Den Haag, Amsterdam), stichting Mee (Den Haag, Utrecht), Marokkaanse zelforganisaties (Den Haag, Utrecht, Amsterdam en Rotterdam), moskeeën (Den Haag en Utrecht), sleutelfiguren, cliëntenorganisaties en fondsen die zich op gehandicapten richten. Het beste kanaal bleek uiteindelijk toch de jongeren zelf te zijn. De peergroup heeft de meeste jongeren zelf kunnen bereiken. Via sociale media zijn twee jongeren bereikt en via het netwerk van het projectteam zijn drie respondenten gevonden. Zelforganisaties hebben samen ook drie jongeren kunnen bereiken. De overige instanties konden echter geen respondenten doorgeven, en vertelden dat zij zelf moeite hebben met het bereiken van Marokkaanse jongeren met een handicap. Zij spraken vaak ook hun interesse uit naar de resultaten van dit onderzoek.

Kanttekening bij de werving

Omdat uiteindelijk de meeste respondenten via de 'sneeuwbalmethode' zijn geworven, is mogelijk met dit onderzoek een relatief actieve en zichtbare groep jongeren bereikt. Met behulp van de

sneeuwbalmethode vind je immers niet de meest geïsoleerde jongeren, omdat zij niet in beeld zullen zijn bij andere jongeren. De uitkomsten van het onderzoek moeten daarom in het licht van deze kanttekening worden geïnterpreteerd.

3 Literatuur

Jongeren met een beperking

Er zijn in Nederland ongeveer 90.000 jongeren met een beperking (Kooiker, 2006). Zij kunnen door belemmeringen minder deelnemen aan de samenleving op levensgebieden als arbeid, vrijwilligerswerk en vrijetijdsbesteding (Marangos et al. 2010). De belemmeringen doen zich op een aantal vlakken voor.

In de relatie met de ouders speelt bijvoorbeeld overbescherming vaak een grote rol. Kooiker (2006) beschrijft dat ouders met een gehandicapt kind vaak te maken hebben met uitputting, verdriet, wanhoop en financiële zorgen. Zij zijn vaak onzeker en erg betrokken bij hun kind. Hierdoor kunnen zij in de opvoeding overbezorgd en overbeschermend zijn. Ze nemen hun gehandicapte kind bijvoorbeeld dingen uit handen, die zij zelf zouden kunnen doen. Kinderen laten dit vaak ook gebeuren, waardoor een 'attitude van aangeleerde hulpeloosheid' het gevolg kan zijn (Kooiker, p.28, 2006). Dit kan ertoe leiden dat kinderen ook op latere leeftijd minder zelfstandig, passief en onzeker zijn.

Bij de participatie in de samenleving hebben jongeren met een beperking ook met obstakels te maken. Participatie in de samenleving wordt onder meer bepaald door: de toegankelijkheid van buurtvoorzieningen en openbare gebouwen, de mobiliteit van een individu, de toegankelijkheid van (openbaar) vervoer en de mate waarin iemand zijn vrije tijd kan invullen op de manier die hij of zij wenst (Meulenkamp et al., 2011). Jongeren met een beperking blijken met name tegen belemmeringen op te lopen die samenhangen met toegankelijkheid. Voorzieningen, openbare gebouwen, (openbaar) vervoer en uitgaansgelegenheden zijn niet altijd berekend op iemand met een beperking. Verder zorgen beperkte financiële middelen, het nodig hebben van ondersteuning bij activiteiten en het tijd en energie moeten steken in het vooraf plannen van vervoersmogelijkheden voor belemmeringen (Meulenkamp et al., 2011; Kooiker, 2006).

Ook schaamte kan een drempel vormen bij het participeren. In het uitgaansleven bijvoorbeeld gaat het vaak om zien en gezien worden. Niet alle jongeren met een zichtbare fysieke handicap voelen zich daar goed bij. Zij zoeken vaak andere sociale activiteiten zoals sport of een hobby. Al geldt hiervoor ook dat zij eerst het vervoer ernaartoe moet regelen. Hoewel de participatie van jongeren met een beperking minder hoog is dan onder valide jongeren, zijn de jongeren hierover zelf niet perse negatief. Jongeren met een handicap participeren volgens Kooiker (2006) dan ook niet zozeer onvoldoende, maar hebben wel te maken met meer belemmeringen dan valide jongeren.

Bij de arbeidsparticipatie van jongeren met een beperking speelt de opvoeding een belangrijke rol. Zoals hierboven al beschreven kan overbescherming ertoe leiden dat jongeren weinig zelfvertrouwen hebben of assertief zijn. Dit kan er eveneens toe leiden dat zij moeilijker zelfstandig de weg kunnen vinden naar de arbeidsmarkt. Daar komt nog eens bij dat jongeren met een beperking vaak een achterstand op school oplopen. Door bijvoorbeeld oververmoeidheid of ziekenhuisbezoeken missen zij lessen met soms een lager opleidingsniveau of helemaal geen startkwalificatie als gevolg (Kooiker, 2006).

Bij het solliciteren spelen ook een aantal belemmerende factoren een rol. Werkgevers zijn huiverig om iemand met een beperking aan te nemen. Jongeren maken dit vaak al mee tijdens het solliciteren naar een stage. Op deze manier doen zij minder werkervaring op, komen zij er minder goed achter wat hun competenties, kwaliteiten en interesses zijn, en kunnen zij gedemotiveerd raken door de vele afwijzingen. Dat jongeren met een beperking uiteindelijk ook op de werkvloer soms aanpassingen nodig hebben in takenpakket, arbeidsduur en fysieke aanpassingen op de werkplek, vormt een laatste belemmering (Kooiker, 2006).

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking

Hoewel exacte gegevens niet beschikbaar zijn, wordt verondersteld dat er relatief veel allochtone kinderen en jongeren met een fysieke en/of verstandelijke handicap zijn in vergelijking met autochtone kinderen. ProFor en PRIMO nh schatten in dat onder Turks- en Marokkaans-Nederlandse gezinnen relatief gezien ongeveer twee keer zo veel kinderen met een handicap zijn als onder Nederlandse gezinnen. De oorzaken die zij hiervoor noemen zijn neef-nicht huwelijken die een grote kans op erfelijke afwijkingen hebben, te late inschakeling van specialisten vanwege de ontkenning van de afwijkingen en het taboe op ziekte (Bernadia et al., 2009).

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking hebben te maken met dezelfde belemmeringen die hierboven besproken zijn. Voor hen gelden echter ook een aantal extra belemmerende factoren. De eigen gemeenschap vormt een eerste extra belemmering voor de doelgroep. Binnen sommige Marokkaanse gemeenschappen met een eer-cultuur heerst een taboe op het hebben van een beperking (Bernadia et al. 2009). In veel Marokkaanse gezinnen is het hebben van een gehandicapt kind dan ook met schaamte omgeven. Het is een taboe waar men niet gemakkelijk over spreekt en niet snel mee naar buiten treedt. Dit kan ook samenhangen met de religieuze beleving, waarin het krijgen van een gehandicapt kind vaak gezien wordt als een 'straf' of de wil van Allah. Hierdoor ontstaat onder families de neiging om zelf naar oplossingen te zoeken en is er geen behoefte aan externe ondersteuning. Dit leidt er vervolgens toe dat relatief weinig gebruik wordt gemaakt van de beschikbare zorg- en hulpverlening. Ouders hopen hiernaast soms dat de handicap van hun kind vanzelf overgaat en hebben moeite de handicap te accepteren. Ouders van kinderen met een beperking uit Marokkaanse gemeenschappen hebben vaak relatief weinig inzicht in emotionele, cognitieve of sociale ontwikkeling van hun kind met een beperking (Bernadia et al., 2009).

Bovendien gelden er binnen de Marokkaanse gemeenschap andere waarden over zorg voor gehandicapten. Men ziet het als een opdracht om goed voor mensen met een handicap te zorgen en behandelt hen soms als patiënten die vooral verzorgd moeten worden. Door de combinatie van taboe, andere zorgwaarden en het ervaren van een beproeving speelt in Marokkaanse gezinnen overbescherming mogelijk een relatief grote rol in vergelijking met autochtone gezinnen. De overbescherming en taboesfeer kunnen er vervolgens toe leiden dat de ontwikkeling van een Marokkaans-Nederlands kind of jongere nauwelijks wordt gestimuleerd en soms zelfs wordt beperkt.

Voor veel Marokkaanse kinderen is de moskee een belangrijke socialisatiecontext. Deze kan echter een belemmering vormen voor maatschappelijke participatie. Uit onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (Pels et al., 2006) blijkt namelijk dat de pedagogische insteek in de moskee met 'de rug naar

de maatschappij is gekeerd'. Dat betekent dat het onderwijs in de moskee kinderen en jongeren niet altijd goed voorbereidt op participatie in de Nederlandse samenleving.

De Nederlandse samenleving vormt ook zelf een belemmering voor de participatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren, omdat deze niet altijd even toegankelijk en verwelkomend voor jongeren van Marokkaanse afkomst is. Zo is de beeldvorming over Marokkaanse jongeren in zijn algemeenheid negatief. Ook rondom arbeidsparticipatie speelt deze hindernis een rol. Verschillende onderzoeken laten zien dat werkgevers bij gelijke geschiktheid toch de voorkeur geven aan een autochtone kandidaat in plaats van iemand met een niet-westerse achtergrond (Nievers en Andriessen 2010, SCP 2012).

Een andere belemmering die voor Marokkaanse jongeren met een handicap geldt, is de relatief grote afstand tot zorg- en hulpverlening. Etnisch en cultureel bepaalde taboes leiden tot schaamte en het verzwijgen van problemen door allochtone ouders. Voor zover ouders en jongeren wel voor hulp openstaan, kunnen taalproblemen en onbekendheid met het Nederlandse zorgsysteem drempels opwerpen (Bernadia et al., 2009; RMO, 2009). Tegelijkertijd is de hulpverlening aan jongeren van migranten- of vluchtelingenafkomst vaak onvoldoende toegesneden op hun wensen en behoeften (Beunderman et al. 2007). Dit lijkt ook op te gaan voor die organisaties die zich specifiek richten op jongeren met een beperking. Er blijkt sprake te zijn van informatieachterstand en een slechte aansluiting bij de belevingswereld van deze doelgroep (Bernadia et al., 2009). Dit draagt er aan bij dat Marokkaanse jongeren onvoldoende bereikt worden door de hulpverlening, en minder begeleiding en ondersteuning door professionals krijgen. Bij de arbeidsparticipatie onder Marokkaans-Nederlandse jongeren speelt de belemmering van een grote afstand tot ondersteuningsinstanties ook een rol. Informatievoorziening vanuit school en het UWV bereikt de jongeren en hun ouders lang niet altijd. Dit hangt weer samen met ontkenning, maar ook met onwetendheid. Jongeren weten daarom vaak niet precies wat hun mogelijkheden zijn op de arbeidsmarkt, of waar ze naartoe kunnen voor informatie of ondersteuning (expertmeeting FORUM en CrossOver, 16 juni 2008).

4 Resultaten: analyse van de interviews

In dit hoofdstuk bespreken we puntsgewijs de belangrijkste uitkomsten uit de interviews. We hebben niet elke vraag uit de interviews afzonderlijk uitgewerkt, maar we hebben er, in verband met de overzichtelijkheid, voor gekozen de belangrijkste uitkomsten per thema te bespreken. De gebruikte vragenlijst is terug te vinden in de bijlagen.

De sociale omgeving van de respondent

Algemeen

- Gemiddeld geven de respondenten hun directe sociale omgeving een hoog rapportcijfer: een acht. Hoewel de respondenten tevreden zijn over hun sociale omgeving, vertelt een op de vijf wel regelmatig last te hebben van onbegrip, vooroordelen en kortzichtigheid van de omgeving. Niet alle respondenten vinden het dan ook prettig dat anderen over hun beperking weten. Zij delen het alleen met anderen wanneer het nodig is. Dat hangt in sommige gevallen samen met de ervaring dat anderen op hun beperking focussen, in plaats van op hen als persoon. Andere respondenten maakt het echter niets uit als anderen over hun beperking weten. Zij geven aan dat zij denken dat het juist goed is als anderen kennis hebben over hun handicap, omdat ze dan beter worden begrepen en betere praktische hulp kunnen ontvangen.
- Opvallend is dat meerdere respondenten vertellen dat zij hebben ervaren dat een positieve houding ten opzichte van de eigen beperking van groot belang is, ook voor de directe sociale omgeving. Een van hen licht dit toe: *“Je moet natuurlijk niet alleen kritisch naar de mensen in je omgeving kijken, maar ook kritisch naar je eigen houding en je eigen gedrag. Wanneer ik positief met mijn beperking omga, merk ik dat de mensen om me heen ook beter met de situatie kunnen omgaan.”*

Relatie met ouders

- Het grootste deel van de respondenten geeft aan een goede relatie met hun ouders te hebben en veel steun van hen te ontvangen. De respondenten geven aan dat hun ouders en familieleden een belangrijke, soms centrale, rol spelen in hun leven en dus ook van grote invloed zijn op hun leven. Hierbij is het overigens van belang te bedenken dat de respondenten deze vraag mogelijk sociaal wenselijk hebben beantwoord. Bekend is dat het in de Marokkaanse cultuur niet gebruikelijk is om je in negatieve termen uit te laten over je ouders. Respect staat voorop.
- Hoewel een meerderheid van de respondenten aangeeft een goede relatie te hebben met de ouders, maakt een aantal respondenten daarbij wel het voorbehoud, dat de relatie *nu* goed is, maar dat die in het verleden minder goed was, omdat de ouders bijvoorbeeld niet goed met de handicap konden omgaan. Een van hen vertelt: *“Je hebt vroeger en je hebt nu. Nu is de relatie heel goed. Vroeger wisten ze niet wat mijn ziekte precies inhield en daar hadden ze veel moeite mee. Ze konden niet goed met me omgaan. Nu gaat dat veel beter, gelukkig.”*

- Een klein aantal respondenten geeft, ondanks de goede relatie, aan dat hun ouders hen soms 'overbeschermen' of 'te veel zorgen' maken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de ouders soms tegen hun kinderen zeggen dat zij bepaalde dingen niet kunnen. Een van de respondenten vertelt: *"Ik wil graag meedoen in de samenleving en ik wil bijvoorbeeld ook op fitness. Maar mijn ouders willen het niet, omdat ik het niet aan zou kunnen vanwege mijn hand. En ik wil ze ook weer niet boos maken door het toch achter hun rug om te doen. (...) Mijn hand is zo en ik wil het accepteren. Maar door toedoen van anderen lukt me dit niet, en die anderen kan ik niet veranderen."* Een andere respondent vertelt: *"Ik voel me sterker als ik buiten de deur ben. Doordat de buitenwereld je motiveert om door te gaan en er het beste van te maken. Want ondanks de steun die ik van mijn ouders krijg, heb ik soms ook het gevoel dat ze me als zwak zien en ook zo behandelen. Met goede bedoelingen natuurlijk."*
- Enkele respondenten geven ten slotte aan een redelijk goede of een 'zakelijke' band te hebben met hun ouders. Zij spreken over 'ups-and-downs' in de relatie en vertellen bijvoorbeeld geen diepgaande gesprekken met hen te kunnen voeren over het leven of over de beperking.

Relatie met vrienden

- De meeste respondenten hebben een vriendengroep waar ze tevreden mee zijn. Zij hebben hun vrienden meestal op school, in de moskee of tijdens het werk ontmoet. Een aantal respondenten geven aan weinig of geen vrienden te hebben, soms alleen binnen de familie (nichten en broers). Het kleine sociale netwerk lijkt samen te hangen met de handicap. Bijvoorbeeld door toegenomen slechthorendheid of door een huidaandoening die een respondent, en haar omgeving, moeilijk kunnen accepteren.
- Er zijn verschillen in de soort vriendschapsrelaties die de respondenten hebben: sommigen hebben een druk sociaal leven en spreken vaak met elkaar af en sommigen hebben vooral contact via sociale media met hun vrienden. Enkele respondenten geven aan weinig of geen vrienden te hebben. Zij lijken zich in een kleine en veilige wereld terug getrokken te hebben.
- De manier waarop het sociale netwerk de respondenten wel of niet helpt met de handicap om te gaan verschilt ook. Sommigen houden hun handicap (bijvoorbeeld het hebben van een stoma) geheim voor hun vrienden uit angst niet geaccepteerd te worden. Soms ligt in de vriendschappen veel nadruk op de handicap (bijvoorbeeld het hebben van een misvormde hand). Respondenten die open zijn over hun handicap, halen juist veel steun uit hun vriendengroep. Zij kunnen met al hun belemmeringen en problemen bij hun vrienden terecht en vrienden houden rekening met hun situatie. Een van de respondenten vertelt: *"Mijn vrienden begrijpen wat ik heb en zorgen dat ik me niet te veel hoeft in te spannen. Als we bijvoorbeeld ergens naartoe gaan, hoeft ik niet te fietsen en kan ik bij iemand achterop"*.
- De stagiaire die de peergroup heeft begeleid viel het op dat de vrienden van de respondenten relatief vaak van Nederlandse achtergrond zijn, terwijl onder Marokkaanse jongeren in het algemeen eerder een neiging bestaat naar elkaar toe te trekken. Dit kan erop wijzen dat zij zich meer geaccepteerd voelen onder jongeren met een Nederlandse achtergrond. Dat sluit aan bij wat een van de respondenten vertelde. Zij dacht aanvankelijk nooit te kunnen trouwen

vanwege haar handicap, omdat (Marokkaanse) mannen dat niet zouden accepteren. Ze heeft nu echter gezien dat Nederlandse mannen dit veel gemakkelijker accepteren en gelooft nu wel te kunnen trouwen.

Verhouding tot de Marokkaanse gemeenschap

- Een klein aantal respondenten geeft aan dat zij het idee hebben dat de Marokkaanse gemeenschap hen 'zelig' vindt en hen ook zo behandelt. Een van de respondenten die in een rolstoel zit, wijst er echter wel op dat zij vindt dat veel Marokkaanse-Nederlanders in haar omgeving 'niet oprecht' naar haar zijn. Een klein aantal respondenten vertelt verder uit zichzelf het idee te hebben dat Nederlanders over het algemeen gemakkelijker met mensen met een beperking kunnen omgaan.
- Gevraagd naar de invloed van 'de gemeenschap' op hun leven vertellen de meeste respondenten hun 'eigen keuzes' te maken. Hoewel sommigen wijzen op de invloed die de samenleving in brede zin heeft, bijvoorbeeld in het bieden van kansen, wijst slechts een enkeling specifiek op de invloed van de Marokkaanse gemeenschap. En dan gaat het met name over het je moeten houden aan regels en normen in de wijk.
- Enkele jongeren geven aan dat zij de gemeenschap juist als positief ervaren. Zij wijzen erop dat in gezamenlijkheid meer bereikt kan worden en dat door rekening te houden met de mening van anderen je meer bewegingsvrijheid en kansen op succes hebt.
- Een enkele respondent vertelt zich los(-ser) gemaakt te hebben van de Marokkaanse gemeenschap en zich daardoor beter te voelen: *"Toen ik 18 was wilde ik het graag goed doen bij de Marokkaanse gemeenschap en bij mijn familie. Maar toen ik 24 werd ben ik het anders gaan doen. Meer mijn eigen ding. En dat werkt beter en voelt veel lekkerder."* De mate waarin men zich laat leiden door binnen de gemeenschap geldende normen lijkt in zijn algemeenheid mede bepaald te worden door leeftijd en de daarmee samenhangende mate van zelfstandigheid en volwassenheid.

Tips aan de sociale omgeving

- Op de vraag *'Heb je tips of suggesties voor de ouders, vrienden en omgeving van anderen die in een soortgelijke situatie als jij bevinden?'* geven de respondenten meerdere keren het 'tonen van begrip' en het 'open zijn en staan' als tip. Zij wijzen daarbij op het belang van een emotionele band, waarin ruimte is om open over de beperking te spreken. Dat respondenten dit noemen kan erop wijzen dat zijzelf die openheid en het begrip niet altijd ervaren hebben. Daarnaast geven enkele respondenten aan dat zij zouden willen dat er door de sociale omgeving meer gekeken wordt naar wat jongeren met een beperking wel kunnen en dat mensen met een beperking op dezelfde manier behandeld zouden moeten worden als ieder ander. Ook noemen enkele studenten het stimuleren van kinderen en jongeren op een manier die rekening houdt met de wensen van de jongeren. In het verlengde daarvan noemt een aantal respondenten 'het geven van (bewegings-)vrijheid' als tip. Een respondent vertelt: *"Je moet je kind de vrijheid geven beslissingen te maken waar hij of zij zich goed bij voelt."* Een

andere respondent vertelt: “Laat degene met een beperking vallen en opstaan, zonder overbezorgd te zijn. Dit is alleen maar goed voor de ontwikkeling en zelfstandigheid van de persoon”. Dat respondenten het geven van vrijheid als tip geven, is een indicatie dat zij zichzelf ‘overbeschermd’ gevoeld hebben of voelen.

Tenslotte geven enkele respondenten als tip aan jongeren in een vergelijkbare situatie om altijd om hulp te vragen wanneer je dat nodig hebt.

De mate van participatie in de samenleving van de respondent

- Respondenten vertellen dat zij op verschillende manieren maatschappelijk participeren: in sociale activiteiten, sport, studie, verenigingen en werk. Zij wijzen daarbij op het belang van open staan naar de samenleving (‘je niet afsluiten of terug trekken’), het nemen van initiatief en deelnemen aan verenigingen en stichtingen. Sporten en het doen van vrijwilligerswerk (o.a. in stichtingen en verenigingen) worden opvallend vaak genoemd als vormen van maatschappelijke participatie.
- De belangrijkste belemmeringen die de respondenten ervaren bij hun maatschappelijke participatie hebben te maken met de lichamelijke gesteldheid (bijvoorbeeld vermoeidheid) of de beperkte toegankelijkheid van de fysieke omgeving (opstapjes en drempels die moeilijk te nemen zijn met een rolstoel). Ook noemen enkele respondenten het afhankelijk zijn van een ander en het moeilijk kunnen inschatten van de eigen mogelijkheden en grenzen als belemmering bij het maatschappelijk participeren.
- Er lijken grote verschillen te zijn in hoe respondenten met belemmeringen en discriminatie omgaan. Sommige respondenten met een relatief ‘milde’ handicap kunnen zich bijvoorbeeld sterk belemmerd voelen of zijn snel uit het veld geslagen als zij zich gediscrimineerd voelen. Bij sommige respondenten met een ernstigere handicap (dwarslaesie) is dat andersom: discriminatie of belemmeringen lijken hen minder te beïnvloeden.
- Ook in het opeisen van erkenning en aanpassingen op het werk of studie zijn verschillen onder de respondenten zichtbaar. Sommige respondenten hebben de neiging om in moeilijke situaties, zoals geen werk kunnen vinden of niet de aanpassingen op de werkvloer krijgen die nodig zijn, de situatie te accepteren zoals deze is. Zij leven verder hun eigen leven, zonder dat zij de behoefte hebben de situatie te veranderen. Anderen accepteren de moeilijke situaties niet en zetten zich er voor in dat zij krijgen wat ze willen of nodig hebben. Een van de respondenten heeft bijvoorbeeld op school gelobbyd voor bredere deuren (voor de rolstoel).
- Waardoor het bovenstaande verklaard kan worden, kunnen we niet met zekerheid zeggen, maar het hangt mogelijk samen met de zichtbaarheid van de handicap. Mensen met een niet-zichtbare beperking lijken zich eerder betutteld of gediscrimineerd te voelen, terwijl jongeren met een duidelijk zichtbare beperking zich niet snel betutteld voelen en eerder geneigd zijn de geboden hulp te waarderen en accepteren. Mogelijk dat de mate van acceptatie van de handicap door de jongeren daarbij een rol speelt: bij een duidelijk zichtbare handicap is de noodzaak om de beperking te accepteren van groter belang, omdat je er vaker mee wordt geconfronteerd door anderen.

- Ondanks de ervaren belemmeringen vindt meer dan de helft van de respondenten dat de samenleving voldoende rekening houdt met de situatie van mensen met een beperking. Wel geven sommige respondenten aan dat er nog meer gedaan kan worden om discriminatie en belemmeringen in het dagelijks leven of op de arbeidsmarkt te verminderen. Tegelijkertijd wijzen respondenten er ook op dat mensen met een beperking in Nederland veel mogelijkheden hebben, zeker als zij hun situatie vergelijken met mensen met een handicap in Marokko.
- Als verbeterpunten voor de samenleving geven de respondenten aan dat er meer begrip moet komen voor mensen met een handicap en dat de samenleving hen moet motiveren te participeren. Opvallend veel respondenten geven aan dat de samenleving meer open moeten staan voor mensen met een beperking en hen vragen moeten durven stellen. Een respondent vertelt: *“Mensen moeten leren om normaal te reageren op mensen met een ziekte, aandoening of handicap. Ik durf niet zo snel over mijn ziekte te praten omdat ik bang ben voor de reacties die sommige mensen hebben. Mensen moeten open leren staan voor onbekende ziektes of aandoeningen en gewoon vragen durven stellen aan die degene met een beperking, in plaats van zelf alles in te vullen.”* En andere respondent verwijst naar het UWV: *“De medewerkers van de UWV moeten menselijker worden. Ze moeten begrijpen dat alles mogelijk is als zij maar hun best doen om degene die ze voor zich hebben als mens te begrijpen.”* Het open staan van de samenleving verbinden de respondenten vaak aan het ‘bieden van mogelijkheden om te participeren’. Enkele respondenten geven daarnaast aan dat er meer aandacht moet komen voor rolstoeltoegankelijkheid, taalachterstand en jeugdwerkloosheid. Een respondent wijst er op dat er onderling beter gecommuniceerd moet worden door verschillende instanties om zo bureaucratie en wachttijden te verminderen en irritaties te voorkomen.
- Op de vraag wat de respondenten zelf kunnen doen om hun situatie te verbeteren, geven veel van de respondenten aan dat zij zelf het goede voorbeeld willen geven en aan anderen over hun ervaringen kunnen vertellen. Andere respondenten wijzen erop dat je altijd je best moet doen, een assertieve houding moet aannemen en zelf initiatief moeten nemen. Ook noemen enkele respondenten het ‘positief blijven’ en ‘in jezelf en je dromen blijven geloven’.

De mate van arbeidsparticipatie van de respondent

- De meeste respondenten geven aan dat zij het belangrijk vinden dat mensen participeren naar hun mogelijkheden. Sommigen wijzen daarbij ook op de voordelen van participeren zoals het opdoen van sociale contacten (‘onder de mensen komen’), het voorkomen van eenzaamheid en het je ‘nuttig voelen’. De respondenten benadrukken vaak wel dat niet iedereen in staat is op de arbeidsmarkt te participeren, of door anderen in staat gesteld wordt om te participeren.
- Op de vraag wat de toekomstambities zijn van de respondenten, antwoordt het grootste deel dat zij (na hun studie) leuk werk willen vinden, al dan niet in de vorm van een eigen onderneming. De motivatie om werk te zoeken en vinden is hoog. De respondenten die niet kunnen werken

vanwege hun beperking formuleren hun ambities in termen van 'een stabiel leven' en het 'onafhankelijk' en 'zelfstandig' zijn.

- Meer dan de helft van de respondenten (17) verricht overigens al betaald werk. Zij zijn over het algemeen tevreden over hun baan. Sommige van deze respondenten studeren nog en verrichten betaald werk als bijbaan (vakken vullen, kaartjes controleren in bioscoop). Anderen zijn op zoek naar een baan en enkele respondenten geven aan afgekeurd te zijn of momenteel niet te kunnen werken door hun beperking. Zij hebben een WAJONG-uitkering en verrichten soms vrijwilligerswerk.
- Sommige respondenten geven duidelijk aan geen belemmeringen of discriminatie te ervaren op de werkvloer of bij het zoeken naar werk of een stage. Zij hebben zonder problemen een baan kunnen vinden en hun werkgever houdt rekening met hun beperking. Daar staat echter een redelijk groot aantal andere respondenten tegenover die aangeven dat zij wel belemmeringen (hebben) ervaren. Ze hebben bijvoorbeeld het idee gediscrimineerd te worden of tegen vooroordelen op te lopen tijdens het solliciteren voor werk of een stage. Een van de respondenten vertelt: *"Ik heb uiteindelijk ongeveer 51 sollicitatiebrieven opgestuurd. En ben 41 uitgenodigd. Dus daaraan lag het niet. Maar telkens als ik binnenkwam schrok men van mijn handicap."* Een andere respondent vertelt over het vinden van een stageplek: *"Het vinden van een plek verliep moeizaam. Mijn ervaring is dat organisaties niet zo open staan voor studenten met een beperking. De voorkeur gaat uit naar een 'gezonde' student met weinig 'gedoe'. Daardoor duurde het langer een stage te vinden dan de bedoeling was."* Deze respondenten vinden verder dat er te weinig naar hun competenties wordt gekeken en te veel naar hun fysieke gesteldheid of beperking. Sommigen respondenten ervaren ook belemmeringen op het werk of de studie in de vorm van onbegrip over aanpassingen (zoals een bureaustoel) die nodig zijn voor het goed kunnen functioneren op de werkplek.
- De respondenten geven ten slotte een aantal tips die hen zouden kunnen helpen bij het behouden of vinden van werk. Het gaat daarbij in de eerste plaats over betere begeleiding en ondersteuning. Twee respondenten vertellen bijvoorbeeld dat zij slecht begeleid zijn door het UWV bij het zoeken naar een baan: *"Ik werd als een ping pong van hot naar her gestuurd"*. Zij verwachten dat hier veel winst valt te behalen. Een andere respondent bevestigt dat beeld: *"Ik heb ooit een cursus gevolgd bij Handicap en Studie in Utrecht: 'Solliciteren met een beperking'. Dit heeft me geholpen om mijn beperking bespreekbaar te maken tijdens een sollicitatieprocedure. Zulke cursussen beveel ik van harte aan jongeren met een beperking die op zoek zijn naar een baan en daar moeilijkheden in ondervinden."* Hiernaast wijzen de respondenten erop dat werkgevers meer open moeten staan voor mensen met een beperking, hen vaker kansen moeten geven, flexibeler moeten zijn en zich beter moeten leren inleven in de situatie van iemand met een beperking. De overheid heeft daarbij volgens een respondent ook een belangrijke rol: *"De overheid zou meer mogelijkheden voor arbeidsgehandicapten moeten creëren. Nu is dit nauwelijks het geval. Dat kan door bijvoorbeeld bedrijven en organisaties te stimuleren, met behulp van beloningen of subsidies, arbeidsgehandicapten aan te nemen."*

Verskil tussen jongeren met verschillende handicaps?

- De ervaren belemmeringen zouden natuurlijk kunnen samenhangen met de soort beperking die de jongeren hebben. We hebben daarom de resultaten van de interviews geanalyseerd door specifiek te zoeken naar verschillen tussen ervaringen van jongeren met verschillende soorten handicaps. We hebben echter nauwelijks duidelijke verschillen aangetroffen tussen jongeren met een zichtbare en onzichtbare, aangeboren en niet-aangeboren, of lichte en zware beperking. Wat betreft het verschil tussen een zichtbare en onzichtbare beperking hebben we wel aangetroffen dat mensen met een zichtbare handicap vaker het gevoel hebben dat de gemeenschap hen 'zief' vindt. Ook de respondenten met een aangeboren handicap geven iets vaker aan dat zij het idee hebben dat de gemeenschap hen als zief of zwak ziet. Daarbij moet vermeld worden dat de meeste aangeboren handicaps vaak ook zichtbaar zijn.
- Wat betreft de maatschappelijke en arbeidsparticipatie zijn de deelnemers ongeveer even maatschappelijk actief. Alleen jongeren met een relatief zware handicap (bijvoorbeeld rolstoelafhankelijk zijn), hebben minder vaker betaald werk. Dat komt soms omdat ze afgekeurd zijn, maar ook meer respondenten met een zware handicap zijn op zoek naar werk.

Ervaringen en inzichten van de onderzoekers

De onderzoekers van MOVISIE hebben ook enkele gesprekken gevoerd met instellingen (o.a. Kenniscentrum Zorginnovatie en Emma at Work) over belemmeringen op het gebied van arbeidsparticipatie onder jongeren in het algemeen en Marokkaanse jongeren specifiek. Hieruit kwam bijvoorbeeld naar voren dat door de eercultuur en taboesfeer binnen de Marokkaanse gemeenschap Marokkaanse jongeren soms geen Wajonguitkering aan durven vragen. Bovendien blijken zij het vaak ook moeilijk te vinden om op hun werkplek aan te geven dat zij een beperking hebben en daarvoor aanpassingen nodig hebben. Dat komt mede omdat zij niet goed op de hoogte zijn van hun rechten rondom aanpassingen en vervoer.

Naast de gesprekken met de instellingen hebben de onderzoekers van MOVISIE ook tijdens de training van de peergroup met de leden van de peergroup gesproken. Daaruit kwam een aantal inzichten naar voren:

- Tijdens de training van de peergroup is de bestaande literatuur met hen doorgesproken. Uit dit gesprek kwam naar voren dat de leden van de peergroup veel van de culturele aspecten in de literatuur herkenden. Zij gaven bijvoorbeeld aan meer belemmeringen te ondervinden van de eigen gemeenschap en cultuur dan van de samenleving in het algemeen.
- Er bleek onder de leden van de peergroup veel behoefte aan het onderling uitwisselen over het omgaan met een beperking. De jongeren vonden het erg interessant om te zien en horen hoe iedereen omgaat met zijn of haar belemmeringen.
- Door het samenstellen van de vragenlijst is de peergroup zich bewuster geworden van de eigen situatie en omstandigheden. De leden van de peergroup gaven bovendien aan in hun

terugkoppeling dat ook de respondenten melden dat zij door het beantwoorden van de vragen bewuster zijn geworden van hun eigen situatie en omgeving.

- Met name de meiden lijken zich te isoleren van de Marokkaanse gemeenschap, omdat zij het gevoel hebben door de gemeenschap zielig gevonden te worden. Ze lijken bovendien meer behoefte te hebben zich te bewijzen, om anderen te overtuigen van hun eigen kunnen en kracht.
- De meiden maken zich daarnaast meer zorgen over hun eigen toekomst als het gaat om het vinden van een partner, trouwen en kinderen krijgen (met iemand van dezelfde culturele achtergrond).
- De hoogopgeleide jongeren zijn zich meer bewust van hun eigen kunnen en de belemmeringen in hun omgeving. Zij lijken beter in staat om op een krachtige manier om te gaan met belemmeringen en veranderingen teweeg te brengen. Zij gaan bijvoorbeeld gemakkelijker met ouders in gesprek over thema's die hun ouders moeilijk vinden om te bespreken. De laagopgeleide jongeren lijken zich meer te schamen voor eigen beperking.
- De jongeren ervaren een 'dubbele handicap': Marokkaan en lichamelijk beperkt.

5 Conclusies

De centrale vraag van dit onderzoek is: 'Wat ervaren jongeren met een fysieke beperking van Marokkaans-Nederlandse afkomst zelf als belemmerende en bevorderende factoren voor hun maatschappelijke participatie in het algemeen en bij hun arbeidsparticipatie in het bijzonder.' Uit het literatuuronderzoek is al een aantal belemmeringen naar voren gekomen. Hieronder bespreken we eerst in welke mate deze belemmeringen door de onderzoeksresultaten worden bevestigd. Vervolgens bespreken we welke andere belemmeringen, en bevorderende factoren, met behulp van de interviews aan het licht zijn gekomen.

De handicap

De handicap zelf is vanzelfsprekend de eerste belemmering waar jongeren mee te maken hebben als zij, op welke manier dan ook, willen participeren. Voor sommige respondenten kan vermoeidheid bijvoorbeeld een spelbreker zijn. De manier waarop jongeren omgaan met hun beperking blijkt van grote invloed te zijn op de mate waarin iemand zich door zijn of haar handicap beperkt voelt. Acceptatie van de handicap en een positieve en optimistische houding kan er bijvoorbeeld toe leiden dat een jongere met een zwaardere handicap zich minder beperkt voelt dan een jongere met lichtere handicap die meer moeite heeft met het omgaan met de handicap.

Het taboe op gehandicapten in de gemeenschap

Uit de literatuur weten we dat in sommige Marokkaanse gemeenschappen er een taboe heerst rondom het hebben van een handicap. Hierdoor kunnen ouders bijvoorbeeld geneigd zijn de handicap van hun kind te ontkennen of hebben zij grote moeite om te gaan met de beperking. In de interviews vertellen de meeste respondenten hier echter niet over. Zij geven aan tevreden te zijn over de band met hun ouders en geven aan veel steun van hen te ontvangen. Mogelijk is dit resultaat echter vertekend, doordat respondenten sociaal wenselijk hebben geantwoord. Met respect spreken over je ouders is erg belangrijk binnen de Marokkaanse cultuur. Toch vertellen ook enkele respondenten dat hun ouders aanvankelijk niet goed wisten om te gaan met hun handicap. Daarnaast vertellen meerdere respondenten over ervaringen met onbegrip, vooroordelen en kortzichtigheid van anderen, al verwijzen zij dan niet zozeer expliciet naar de Marokkaanse gemeenschap, maar meer naar de samenleving in het algemeen. Het ervaren onbegrip en de ervaren vooroordelen zijn voor enkele jongeren reden om zo veel mogelijk te zwijgen over hun beperking. Het grootste deel van de respondenten geeft echter aan het juist als prettig te ervaren wanneer mensen op de hoogte zijn van hun beperking, zodat er meer begrip is en er rekening met hun beperking gehouden kan worden. Dit is mogelijk een indicatie dat het mee valt met de taboesfeer rondom gehandicapt zijn in de Marokkaanse gemeenschap. Ook op de vraag, aan de deelnemers van de peergroup, of zij zouden willen meedoen om mensen met een beperking zichtbaarder te maken, geven zij vrijwel allemaal een bevestigend antwoord. Door de jongeren lijkt het taboe dan ook niet zo groot te worden ervaren als de literatuur doet vermoeden. Al geeft een respondent wel aan dat hij zich met het ouder worden langzaam losser heeft gemaakt van

de Marokkaanse gemeenschap en zich daardoor sterker is gaan voelen. Bovendien kan het zijn dat we met dit onderzoek een actieve en mondige groep jongeren hebben bereikt die zich minder aantrekt van het taboe. De mate waarin de ouders een taboesfeer ervaren rondom een kind met een handicap, hebben we niet onderzocht. Mogelijk dat onder hen het taboe groter is dan onder de jongeren.

Overbescherming

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat ouders van gehandicapte kinderen vaak de neiging hebben hun kind 'over te beschermen'. Door het taboe in de Marokkaanse gemeenschap en een andere zorgcultuur zou dit mogelijk in deze gemeenschap sterker spelen. Het te beschermend opvoeden van kinderen en hen te veel behandelen als 'patiënten' kan leiden tot 'aangeleerde hulpeloosheid' en het minder zelfstandig zijn dan mogelijk. Slechts enkele jongeren vertellen letterlijk dat zij (in het verleden) te veel beschermd zijn door hun ouders of dat zij het gevoel hebben dat hun ouders, of de Marokkaanse gemeenschap, hen als zielig of zwak behandelt. Het is overigens mogelijk dat ook hier, vanwege respect voor de ouders en familie, sociaal wenselijk geantwoord is. Bovendien vereist het de nodige zelfreflectie om over jezelf te zeggen dat je te beschermd bent opgevoed. Wel valt het op dat verschillende respondenten als tip geven aan de sociale omgeving van jongeren in een vergelijkbare positie dat ouders hun kinderen de vrijheid en het vertrouwen moeten geven hun eigen beslissingen te nemen. En dat ouders hun kinderen moeten laten leren door 'vallen en opstaan'. Dit zijn indicaties dat deze respondenten zelf beschermd zijn opgevoed en mogelijk zelf meer vrijheid hadden gewenst. Op basis van de onderzoeksgegevens kan echter niet gesteld worden dat binnen Marokkaanse gezinnen meer sprake is van overbescherming dan onder autochtone gezinnen.

Laag gebruik van hulp- en ondersteuningsmogelijkheden

Marokkaans-Nederlandse jongeren maken relatief gezien weinig gebruik van de beschikbare voorzieningen voor jongeren met een handicap. Dit hangt samen met verschillende redenen, zoals onbekendheid met de voorzieningen, het niet goed beheersen van de Nederlandse taal door de ouders, jongeren die problemen niet bespreekbaar durven maken met hun ouders, het binnen de familie willen oplossen van problemen en ook door het slecht aansluiten van de Nederlandse voorzieningen bij de situatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Hoewel in dit onderzoek niet direct naar de redenen voor het lage gebruik van voorzieningen is gevraagd, geeft een respondent uit zichzelf wel aan dat door hulpverleningsinstanties en het UWV juist minder rekening gehouden hoeft te worden met zijn Marokkaanse achtergrond. Het is maar een respondent, maar het is mogelijk toch een signaal dat ondersteunende organisaties niet per se te weinig aandacht hebben voor de situatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren. Te veel nadruk op de culturele achtergrond lijkt averechts te kunnen werken.

Verder lijkt het in zijn algemeenheid zo dat wanneer de ondersteuning door organisaties bureaucratisch is en niet inspeelt op de behoeften en wensen van jongeren, deze eerder als een belemmering wordt ervaren, terwijl ondersteuning die juist wel aansluit bij de wensen, behoeften en leefwereld van jongeren, zoals bijvoorbeeld een cursus 'leren solliciteren met een handicap' juist als stimulerend wordt

ervaren. Logischerwijze is dit echter niet alleen van toepassing op Marokkaanse-Nederlandse jongeren, maar ook op Nederlandse jongeren met een handicap.

Nederlandse samenleving niet verwelkomend

In Nederland is de beeldvorming over Marokkaanse jongeren negatief. Hoewel de geïnterviewde jongeren vertellen dat zij regelmatig te maken hebben met onbegrip, vooroordelen en kortzichtigheid, verwijzen ze daarbij in de eerste plaats naar gedrag van anderen naar aanleiding van hun handicap. Wel vertellen enkele respondenten over een 'dubbele handicap' bij het vinden van werk: het hebben van een beperking en het gezien worden als Marokkaan. Bij het vinden van werk of een stage lijkt het van Marokkaanse afkomst zijn dus een negatieve rol te spelen. Hoewel de Nederlandse samenleving over het algemeen niet positief staat tegenover Marokkaanse jongeren, geven sommige respondenten aan het idee te hebben dat autochtone Nederlanders gemakkelijker kunnen omgaan met mensen met een beperking dan Marokkaanse Nederlanders. Dat sluit aan bij de observatie van trainers tijdens het onderzoek dat de leden van de peergroup relatief veel Nederlandse vrienden hebben. Mogelijk dat zij zich door hen gemakkelijker geaccepteerd voelen.

Verder vindt meer dan de helft van de respondenten dat de samenleving voldoende rekening houdt met de situatie van mensen met een beperking. Dat geeft aan dat veel van de jongeren niet ontevreden zijn over de mate waarin de samenleving rekening met hun beperking houdt. Wel geven de respondenten aan de samenleving nog meer open kan staan voor mensen met een beperking en hen vragen moeten durven stellen over hun beperking. Er wordt, lijkt het dus, wel rekening met de jongeren gehouden, maar nog niet altijd ervaren de jongeren voldoende begrip voor hun situatie, een subtiel verschil.

Arbeidsparticipatie

In het onderzoek is specifiek gekeken wat belemmerende en stimulerende factoren zijn bij het vinden van werk en het blijven werken. Niet iedereen loopt tegen beperkingen op bij het vinden van werk. Sommige geïnterviewde jongeren ervaren echter wel beperkingen en vertellen bijvoorbeeld tegen vooroordelen op te lopen bij het vinden van een stage of werk. Die vooroordelen hebben met name betrekking op de beperking, maar soms ook op het van Marokkaanse afkomst zijn. De respondenten hebben het idee dat werkgevers liever voor een 'gezonde' student of werknemer kiezen en 'geen gedoe' willen hebben. Dat sluit aan bij wat uit het literatuuronderzoek is gebleken: werkgevers zijn huiverig om iemand met een handicap of met een allochtone achtergrond aan te nemen. Sommige respondenten ervaren daarnaast ook belemmeringen op het werk of de studie in de vorm van onbegrip over aanpassingen (zoals een bureaustoel) die nodig zijn voor het goed kunnen functioneren op de werk- of studieplek. Over de ondersteuning van het UWV zijn enkele respondenten ook niet tevreden. Deze ondersteuning wordt als bureaucratisch en weinig begripvol ervaren.

Stimulerende factoren bij het vinden van werk zijn volgens de respondenten het focussen op de mogelijkheden van jongeren in plaats van de beperkingen en het naar voren brengen van de voordelen van werken: een toename van sociale contacten en meer zelfstandigheid en zelfwaardering. Daarnaast wordt het aanbieden van cursussen, bijvoorbeeld over het leren solliciteren met een handicap, als

stimulerend ervaren. Werkgevers zouden volgens de respondenten de mogelijkheden voor jonggehandicapten om te werken kunnen vergroten door meer open te staan voor mensen met een beperking, hen vaker een kans te geven, zich flexibeler op te stellen en zich beter te leren inleven in de situatie van jongeren met een beperking. Ten slotte geven de jongeren aan dat zij vinden dat er niet alleen naar de mogelijkheden van mensen moet worden gekeken, maar dat ook de realiteit in het oog gehouden moet worden; sommige jongeren zijn zo ernstig gehandicapt dat niet van hen verwacht kan worden dat zij betaalde arbeid verrichten.

Stimulerende factoren voor het participeren

Naast de stimulerende factoren voor arbeidsparticipatie zijn er natuurlijk ook factoren die de algemene maatschappelijke participatie van jongeren met een handicap bevorderen. Zoals altijd zijn de stimulerende factoren vaak de tegenovergestelde kant van de belemmeringen. Zo ervaren de respondenten bijvoorbeeld een slechte band met de ouders en familieleden als een belemmering, terwijl zij een goede relatie met de ouders, familieleden en vrienden juist als een stimulans ervaren bij het participeren. Zij wijzen daarbij specifiek op het belang van een emotioneel hechte band, waarin ruimte is om open over de beperking te spreken. Dat respondenten dit benadrukken, kan er overigens op wijzen dat zijzelf die openheid en het begrip niet altijd ervaren hebben.

Een andere stimulerende factor, die vooraf gaat aan het bespreekbaar maken, is het accepteren van de eigen beperking. Als jongeren hun beperking hebben geaccepteerd, is het voor hen gemakkelijker om open te zijn over hun beperking en het in verschillende sociale situaties (familie, vrienden, studie en werk) kenbaar en bespreekbaar te maken. Daardoor is het voor anderen gemakkelijker begrip te tonen voor de situatie en kunnen de jongeren bovendien meer en beter passende ondersteuning ontvangen. Het zelf accepteren van de beperking en het hebben van een positieve houding ten opzichte van de eigen beperking maakt het ook voor de directe sociale omgeving gemakkelijker de situatie te accepteren.

Acceptatie van de handicap door de omgeving (ouders en Marokkaanse gemeenschap) is echter niet altijd vanzelfsprekend. De respondenten en leden uit de peergroup lijken bijvoorbeeld relatief meer om te gaan met autochtone Nederlanders, mogelijk omdat autochtone Nederlanders beter hebben leren omgaan met mensen met een handicap. Dit gemakkelijker kunnen omgaan met beperkte jongeren lijkt bevestigd te worden door het gegeven dat enkele vrouwelijke respondenten hun huwelijkskansen hoger in schatten met een autochtone Nederlander dan met een Marokkaans-Nederlandse man. Ten slotte zien de respondenten voor zichzelf een belangrijke rol weggelegd bij het actief meedoen in de samenleving. Zij wijzen daarbij op het belang van het open en positief staan naar de samenleving ('je niet afsluiten of terug trekken') en het zelf nemen van initiatief. Ook het aannemen van een assertieve houding vinden de respondenten van groot belang bij het verbeteren van de eigen participatiemogelijkheden. 'Voor jezelf opkomen, je grenzen kennen en bewaken, en om hulp vragen als je het nodig hebt' is het adagium. De jongeren willen ten slotte hun opgedane ervaring graag met anderen delen om zo elkaar verder te kunnen helpen.

Beeld van de onderzoekers

Hoewel uit de interviews een redelijk positief beeld naar voren komt over de situatie van jonggehandicapten met een Marokkaanse achtergrond, staat dat enigszins in contrast met de observaties en gevoerde gesprekken van de onderzoekers die vanuit MOVISIE bij het onderzoek betrokken zijn. Zij hoorden bijvoorbeeld van de jongeren uit de peergroup dat zij meer belemmeringen ondervinden van de eigen gemeenschap en cultuur dan van de samenleving in het algemeen. Met name de meisjes hebben het idee dat zij zielig gevonden worden door mensen uit de eigen gemeenschap en hebben dan ook de neiging zich in meer of mindere mate te isoleren van de gemeenschap. De meeste jongeren uit de peergroup bleken verder last te ervaren van een 'dubbele handicap': de eigen lichamelijke beperking en het stigma van de 'Marokkaanse jongere'. De hoger opgeleide jongeren blijken ten slotte beter toegerust te zijn om met deze 'dubbele handicap' om te gaan en verbeteringen aan te brengen in hun situatie.

Aanbevelingen

Op basis van de bevindingen van dit onderzoek hebben wij hieronder vijf aanbevelingen geformuleerd. Hiermee kunnen de verschillende betrokken partijen (o.a. gemeenten, zelforganisaties, ondersteunende organisaties en werkgevers) de drempels verlagen voor de maatschappelijke participatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren met een beperking.

Doorbreek het taboe en geef voorlichting

Het taboe op gehandicapt zijn kan onder ouders van gehandicapte kinderen leiden tot ontkenning van de situatie en overbescherming, welke de ontwikkeling van het gehandicapte kind in de weg staan. Door het taboe bespreekbaar te maken, verminder je niet alleen schaamtegevoelens die leiden tot een negatief zelfbeeld, je vermindert ook de schroom van zowel ouders als jongeren om hulp te vragen. Het is dan ook van groot belang het taboe in Marokkaanse gemeenschappen te doorbreken of verminderen. Onder andere zelforganisaties, moskeeën en sleutelfiguren uit de Marokkaanse gemeenschap kunnen hierbij een belangrijke rol spelen door (voorlichtings-)bijeenkomsten te organiseren, waarin de situatie van gehandicapte kinderen en jongeren en hun families besproken wordt. Zij kunnen dan tegelijkertijd de ouders inlichten over de mogelijkheden die bestaan voor ondersteuning. Door bijvoorbeeld te wijzen op de helpdesk van Mikado (www.mikadohelpdesk.nl), een kenniscentrum dat zich richt op het verstrekken van heldere informatie over zorg en de mogelijkheden binnen het Nederlandse zorgsysteem, vanuit intercultureel perspectief.

Het doorbreken van het taboe kan ook door het plaatsen artikelen of tonen van reportages in media die veel door Marokkaanse Nederlanders worden gelezen of bekeken. In deze artikelen of reportages zouden maatschappelijke participerende gehandicapte jongeren moeten vertellen over hoe zij en hun familie omgaan met de beperking en wat hen daarbij heeft geholpen. Denk hierbij ook aan het bespreken van de mogelijkheden met omroepen als BNN die al uitzendingen maken over jongeren met een beperking, zoals het programma 'Je zal het maar hebben'.

Het taboe kan ten slotte bespreekbaar gemaakt worden door aan Marokkaans-Nederlandse ouders een training of bijeenkomst 'Omgaan met een kind met beperkingen' aan te bieden, waarin specifiek aandacht is voor het taboe en de manier waarop in Marokkaanse gemeenschappen wordt omgegaan met mensen met een handicap.

Verstevig zelfvertrouwen en geloof in eigen kunnen

Door onder meer ontkenning van de handicap of overbescherming kan de ontwikkeling van jongeren beperkt worden. Jongeren zijn soms minder zelfstandig en hebben minder vertrouwen in eigen kunnen dan zij zouden kunnen hebben. Daar komt bij dat de jongeren zelf aangeven dat juist een optimistische, ondernemende en assertieve instelling van groot belang zijn bij het maatschappelijk participeren. Het is dan ook van groot belang het zelfvertrouwen en het geloof in eigen kunnen onder jongeren met een handicap te verstevigen. Dat kan op verschillende manieren:

- Het organiseren van uitwisselingsbijeenkomsten voor jongeren ('lotgenotencontact'). Onder jongeren bestaat veel behoefte aan het uitwisselen over ervaringen met het omgaan met het

hebben van een handicap. Dit bleek bijvoorbeeld tijdens de trainingen van de peergroup. Tijdens deze bijeenkomsten dient specifiek aandacht te worden besteed aan: het ontwikkelen van een initiatiefrijke en optimistische houding, het leren accepteren van de eigen handicap, en het bespreekbaar durven maken van de handicap (zowel thuis als op school, tijdens stages of op het werk).

- Het aanbieden van assertiviteitscursussen. Tijdens deze cursussen dient, net als bij de bijeenkomsten hierboven, weer specifiek aandacht te zijn voor: het ontwikkelen van een initiatiefrijke en optimistische houding, het leren accepteren van de eigen handicap, en het bespreekbaar durven maken van de handicap.
- Het aanbieden van cursussen of trainingen die gericht zijn op het ontdekken van competenties en talenten. Hierdoor krijgen de jongeren een beter beeld van wat zij kunnen en kan hun zelfvertrouwen verbeteren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan EVC-procedures (Erkennen Verworven Competenties).

Bied ondersteuning die aansluit bij behoeften en culturele achtergrond

Marokkaans-Nederlandse jongeren met een handicap en hun ouders maken relatief weinig gebruik van de beschikbare voorzieningen. Dit hangt onder meer samen met onbekendheid met de voorzieningen, het binnen het gezin niet bespreekbaar zijn van de handicap, en het niet goed aansluiten van de Nederlandse voorzieningen bij de situatie van Marokkaans-Nederlandse jongeren en hun ouders. De toegang tot, en het gebruik van, de voorzieningen kan verbeterd worden door:

- Voorlichting te geven aan hulpverlenende instanties (zoals MEE en zorg- en welzijnsinstellingen) over het taboe rondom gehandicapt zijn in Marokkaanse gemeenschappen en de gevoeligheden die hiermee samenhangen. Hierdoor kunnen de instanties in hun ondersteuning beter rekening met de situatie van de jongeren en hun ouders. Te veel aandacht voor de culturele achtergrond kan echter ook belemmerend werken.
- Bied (informatie over) ondersteuning zo laagdrempelig en vertrouwd mogelijk aan, bijvoorbeeld via scholen, (gehandicapten-)sport en de huisarts. Ondersteunende organisaties moeten niet alleen afwachten tot mensen op hen afkomen, maar outreachend werken en zelf de doelgroep opzoeken. De ervaren afstand naar Centra voor Jeugd en Gezin blijkt bijvoorbeeld voor Marokkaans-Nederlandse ouders soms te groot vanwege angst dat de eigen problemen bij anderen bekend worden. Organiseer ondersteuning en zorg dus op de plekken waar de jongeren en hun ouders al komen of naartoe durven.

Bied goede subsidievoorwaarden en eenvoudige regelgeving

Bij gelijke geschiktheid zijn werkgevers over het algemeen geneigd om een jonge werknemer zonder beperkingen aan te nemen. Als je de arbeidsparticipatie onder jongeren met een beperking wilt bevorderen is het bieden van financiële voordelen voor werkgevers dan ook een *must*. Het is daarbij niet alleen van belang dat de financiële voordelen aanzienlijk zijn, ook moet de regelgeving hieromtrent eenvoudig zijn, zodat werkgevers niet te maken krijgen met een hoge administratieve last. Momenteel

verandert de regelgeving rondom arbeidsgehandicapten. Het zou een gemiste kans zijn als de financiële voordelen voor werkgevers verminderen en de regelgeving niet vereenvoudigd wordt.

Bied jongeren kansen en geef zelf het goede voorbeeld

Als jongere met een beperking ben je als het ware dubbel beperkt. Het is dan ook van belang dat potentiële werkgevers deze jongeren kansen bieden. De publieke sector dient daarbij een voorbeeldrol te vervullen vanuit de maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het gaat daarbij overigens niet alleen om het aannemen van jongeren uit de doelgroep als betaalde werknemer, maar ook om het creëren van stageplekken waar jongeren werkervaring kunnen opdoen en hun zelfvertrouwen kunnen verbeteren. Bovendien kun je als werkgever door het aanbieden van stageplekken ervaring opdoen met het in dienst hebben van mensen met een handicap. In veel gevallen zal dan duidelijk worden dat de motivatie om te werken onder jongeren met een beperking hoog is en dat meestal slechts kleine aanpassingen op de werkplek nodig zijn, waar bovendien subsidie voor beschikbaar is.

Literatuur

Andriessen, I., Nievers, E., Faulk, L., Dagevos, J. (2010). *Liever Mark dan Mohammed: Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bernadia, M., Martis L., Knaapen, B., Yerden, I., Veldhuijzer W. & Brassier, J.A. (2009). *Het lot in eigen handen. Marokkaans- en Turks-Nederlandse kinderen met een beperking*. Purmerend: PRIMO nh.

Beunderman R., Savenije A., de Rijke F. en Willems P.(Red.) (2007). *Interculturaliastie in de Jeugd-GGZ. Wat speelt er?* Assen: van Gorcum.

Kooiker, S.E. (red.) (2006). *Jeugd met beperkingen: Rapportage gehandicapten 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Marangos, A.M., Cardol, M., Dijkgraaf, M., Klerk, M. de (red.) (2010). *Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking: Twee jaar na invoering van de WMO*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Meulenkamp, T., Hoek, L. van der, Cardol, M. (2011). *Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking en ouderen: Rapportage participatiemonitor 2011*. Utrecht: NIVEL.

Pels, T., Lahri, F., Dogan, G. & El madkouri, H. (2006). *Pedagogiek in moskee Othman, Al Wahda en Ayasofya (serie van 3)*, Utrecht: Verwey-Jonker instituut en FORUM.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (red.) (2009). *Beperkt maar niet begrensd: negen essays over participatie van jongeren met een beperking*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) (2009). *Beperkt maar niet begrensd. Negen essays over participatie van jongeren met een beperking*. Den Haag: RMO.

PRIMO nh & ProFor (2009). *Het lot in eigen handen. Marokkaans- en Turks-Nederlandse kinderen met een beperking*. Purmerend: PRIMO nh.

6 Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht van de leden van de peergroep en de respondenten

Respondenten

Nr	Leeftijd	Geslacht	Geboorteland	Woonplaats	Opleiding	Baan	Beperking
1	26	V	Marokko	Amsterdam	HBO, Communicatie	Nee	RSI, CANS
2	33	M	Marokko	Amsterdam	MBO, MEAO	Nee	Neurofibromatosis type 2
3	26	M	Nederland	Bergen op Zoom	Rechtsgeleerdheid	Ja	Achondroplasia (dwerggroei)
4	31	V	Marokko	Sittard	Niet bekend.	Nee	Niet bekend. Respondent zit in rolstoel.
5	26	V	Nederland	Maastricht	Praktijkopleiding	Nee	Cerebrale spastische diplegie
6	31	M	Nederland	Den Haag	HBO, IT	Ja	Gedeeltelijk spastisch
7	20	M	Nederland	Woerden	HBO, MER	Nee	Osteogenesis imperfecta
8	23	M	Nederland	Zeist	Helpende zorg en welzijn	Nee	Diabetes
9	26	M	Nederland	Leiden	Personeel en Arbeid	Ja	Beperkt zicht
10	27	M	Nederland	Boskoop	Bedrijfskunde, informatica	Ja	Spasmen in benen
11	24	V	Nederland	Maasmechelen (Belgie)	SPW (Woonbegeleiding)	Nee	Psoriasis (huidziekte)
12	25	M	Nederland	Eindhoven	Hogere informatica	Ja	Overactieve blaas
13	40	M	Marokko	Geleen	LTS	Nee	Diabetes type 2, hart- en vaatziekten
14	27	V	Nederland	Sittard	Sociaal juridisch- / Administratief juridisch medewerker	Ja	Infantiele encephalopathie tetraplegie

15	22	V	Nederland	Eindhoven	HBO, pedagogiek	Ja	Nierpatient
16	22	M	Nederland	Delft	HBO	Ja	Diabetes
17	27	V	Nederland	Vlaardingen	Helpende welzijn	Nee	Hartafwijking en licht verstandelijk beperkt.
18	20	M	Marokko	Rotterdam	HBO	Ja	Stoma
19	19	M	Nederland	Rotterdam	HAVO	Nee	Verlamd, kan niet lopen
20	26	M	Nederland	Schiedam	MBO niveau 2, verkoop	Ja	Niet volgroeide rechterhad
21	25	V	Nederland	Onbekend	SPW, onderwijsassistent	Nee	Visuele beperking
22	27	V	Marokko	Amsterdam	Bedrijfswiskunde	Nee	Spierziekte: Limp-girdle dystrofie
23	23	V	Nederland	Urmond	MBO, Sociaal juridisch	Nee	Dwarsleasie
24	17	M	Nederland	Woerden	Financieel administratief medewerker	Ja	Astma, vnl. inspanningsastma
25	20	V	Nederland	Woerden	SJD	Ja	Diabetes
26	21	V	Nederland	Enschede	MBO, Maatschappelijke zorg	Nee	Ziekte van Crohn, en mist een onderarm
27	26	V	Duitsland	Geleen	MBO, Zorg	Ja	Peesontsteking aan pols
28	25	V	Nederland	Sittard	MBO, SPW onderwijsassistent	Ja	Eczeem op handen (watereczeem). Bacterie vreet aan de huid van handen
29	37	V	Marokko	Geleen	Nederlandse cursus	Ja	Allergie in het gezicht
30	18	V	Nederland	Geleen	MBO, Helpende zorg en welzijn	Ja	Scoliose, scheve wervelkolom

Peergroup

Nr	Leeftijd	Geslacht	Woonplaats	Opleidingsniveau	Baan	Beperking
1	23	V	Urmond	MBO	Ja	Verlamd vanaf de navel
2	22	V	Utrecht	WO	Studie	Heupproblemen
3	24	M	Utrecht	HBO	Studie	Botziekte
4	26	M	Rotterdam	HBO	Studie	Suikerziekte
5	24	V	Amsterdam	HBO	Studie	SLE (auto-immuunziekte die de organen aantast)
6	28	V	Sittard	MAVO	Studie	SMA, type 2
7	27	M	Den Haag	HBO	Ja	Spasme in de benen

Bijlage 2 De vragenlijst

Onderdeel I. De Respondent

Wie ga je interviewen? Wat wil je weten?

Dit onderdeel bevat algemene gegevens zoals:

- Naam
- Leeftijd
- Geslacht
- Opleiding
- Waar woon je?
- Waar ben je geboren?
- Wil je vertellen over je (fysieke) beperking?
- Elke uitdagingen heb je overwonnen om te zijn waar je nu bent?
- De anonimiteit waarborgen. Wil je je eigen naam gebruiken of een verzonden naam?

Onderdeel II. De directe omgeving van de respondent

Hoe ervaart de respondent zijn eigen omgeving? Wat vindt hij/zij goed, wat kan beter en waar zou hij/zij afstand van willen nemen?

Dit onderdeel bevat vragen als:

- stel dat jij je directe omgeving een cijfer zou mogen geven, welk cijfer zou het zijn. Als 0 heel slecht is en 10 zeer goed. Wil je vertellen waarom je voor dit cijfer hebt gekozen?
- hoe zou jij je relatie met je ouders omschrijven?
- wat zie jij als de 'gemeenschap'?
- heeft de 'gemeenschap' invloed op je leven? (keuzes, bewegingsvrijheid, motivatie)
- heb je vrienden/vriendinnen? (type contacten)
- op welke manieren onderhoud jij je sociale contacten?
- hoe zou jij je vriendenkring willen omschrijven?
- ben je tevreden in de omgeving waar je woont?

Heb je tips/suggesties voor de ouders, vrienden en omgeving van anderen die in een soortgelijk situatie als jij bevinden?

- internet en sociale media, echte wereld ook aanwezig. Wanneer begin je over je fysieke beperking.

Heb je het gevoel om in twee werelden te leven? Zo ja, welke werelden? herformuleren, welke etiketten heb je, of meerdere levens

Hoe heb jij je vriendenkring ontwikkeld/uitgebreid.

Hoe ziet de omgeving je.

- in hoeverre bestaat jouw vriendenkring uit mensen die jouw als persoon fijn vinden en niet uit mensen die met jouw moeten omgaan.
- in hoeverre zijn jouw vrienden, vrienden van jezelf en niet gerelateerde vrienden (sociale media).
- speelt het internet en sociale media een grote rol bij het creëren van een vriendenkring.
- wanneer begin je op internet over je beperking

Onderdeel III. De mate van participatie in de samenleving van de respondent

In hoeverre is de respondent actief in de samenleving?

Dit onderdeel bevat vragen als:

- wat vindt je van de discussie dat iedereen moet meedoen in de samenleving?
- welke mogelijkheden zijn er om mee te doen? Van welke maak je wel of geen gebruik? Waarom wel of niet?
- welke knelpunten ervaar jij?
- heb je suggesties voor verbetering?
- Welke aandachtspunten zie jij voor de samenleving?
- wat kan je zelf doen?
- Wat heb je hierbij nodig?

Doe je zelf mee?. Heb je een lichamelijke of geestelijke beperking

- is binnen de organisatie bekend dat je een fysieke beperking hebt. Hoe gaan zij ermee om?
- vindt je het fijn dat anderen kennis hebben van je aandoening? Waarom wel, waarom niet?
- zichtbaar en onzichtbaar, heb je het gevoel zielig gevonden te worden.
- zou je willen meedoen om mensen met een beperking zichtbaarder te willen maken?
- was er een verandering nodig voor je beperking? Zo ja, is die genomen door de organisatie?
- vind je dat de samenleving voldoende rekening houdt met mensen met een beperking?

Onderdeel IV. De mate van arbeidsparticipatie van de respondent

Gaan we in op het arbeidsverleden of de wens tot werken van de respondent.

Wat was de opleiding van de respondent.

Dit onderdeel bevat vragen als:

- heb je op dit moment een baan?
- ben je tevreden met je baan?

- wat zijn je ambities voor de toekomst?

Geen baan:

- ben je op zoek naar een baan?
- hoe zoek je?
- wat zijn je ervaringen in het zoeken naar een baan?
- zijn er dingen die je dwars zitten in het zoeken van werk?
- heb je in het verleden gewerkt? (waar, hoelang)

- hoe vond je het?
- wat zou je kunnen helpen om je baan te behouden of juist een baan te vinden?

Wat zou je zelf kunnen doen?

En je directe omgeving kunnen doen?

De samenleving, zoals werkgevers.

Onderdeel V. Overige

Wat wil de respondent nog kwijt

Hoe heeft de respondent het gesprek ervaren?

Is hij/zij tot bepaalde conclusies gekomen? Of heeft hij/zij bepaalde inzichten opgedaan?

Bijlage 3 Uitdagingen volgens de RMO

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling signaleerde in 2009 in het rapport 'Beperkt maar niet begrensd' vier uitdagingen voor de komende tijd. Omdat deze in 2013 nog steeds actueel zijn, hebben we ze hier als bijlage opgenomen.

1. Scholen moeten belang hebben bij activiteiten die leiden tot het vergroten van participatiemogelijkheden van jongeren die (anders) in de Wajong terechtkomen. Voor scholen lijkt er momenteel weinig te winnen met een ambitie om jongeren uit de Wajong te houden. Integendeel, extra middelen voor jongeren die dat nodig hebben, zijn alleen beschikbaar voor bewezen 'handicaps' en diezelfde bewezen 'handicaps' sorteren voor, voor de Wajong. Al heel jong ontstaat er iets dat lijkt op een grote Wajong productielijn. Terwijl het omgekeerde voor scholen van belang zou moeten zijn: iedere jongere begeleiden naar participatie volgens zijn mogelijkheden. Extra investeringen die een school daarvoor doet moeten beloond worden.
2. Het moet voor werkgevers aantrekkelijker worden een Wajonger in dienst te nemen. De uitdaging ligt enerzijds in de beeldvorming en anderzijds bij de regeldruk. Met betrekking tot de beeldvorming kan de publieke sector een voorbeeldrol vervullen, daarnaast kan beter voor het voetlicht worden gebracht dat Wajongers financieel gezien buitengewoon aantrekkelijke werknemers zijn. Voor werkgevers wordt al langer gewerkt om het voor hen aantrekkelijker en gemakkelijker te maken om Wajongers aan te nemen, op dit gebied kunnen meer ideeën in praktijk worden gebracht, zodat de regels voor het aannemen van een jongere de laatste reden zou zijn om een jongere niet aan te nemen.
3. Een derde uitdaging vormen de incentives voor Wajongers zelf: op tal van manieren is de uitkering aantrekkelijker dan de participatie, soms in de zin van direct inkomen, in de zin van zekerheden op langere termijn, in de zin van administratieve belasting en zeker wat betreft de beeldvorming. Er ligt een uitdaging om het perspectief voor Wajongers om te keren: de uitkering zou de participatie moeten volgen en niet moeten tegenstaan.
4. Tenslotte lijkt er nog een vierde uitdaging te zijn: het relatieve isolement van veel Wajongers vermindert hun kansen om tegen participatiekansen aan te lopen. Er ligt een uitdaging om ontmoetingskansen van jongeren met een beperking te stimuleren. Op zo'n manier dat hun context een gelegenheid biedt tot participatie in plaats van belemmeringen daartoe.